

Ett digitalt supplement till *Upplands runinskrifter*

Magnus Källström

Utgivningen av Sveriges runinskrifter har en lång historia. Om man så vill kan man liksom Elias Wessén (1952, 194) börja räkna redan från 1602, då Johannes Bureus förärade dåvarande hertig Karl sin handskrivna "Runahäfd", det första försöket att skapa en samling av svenska runstenar med avbildningar och text. För det stora bokverk som bär namnet *Sveriges runinskrifter* (=SRI) är dock historien något kortare och börjar först på 1880-talet. Då väckte riksantikvarien Hans Hildebrand idén om att utge ett modernt korpusverk över alla Sveriges runinskrifter och han lyckades övertyga Vitterhetsakademien att avsätta en årlig summa för detta arbete. Det kom dock att dröja fram till år 1900 innan det första häftet lämnade trycket. Detta omfattade ungefär hälften av de då kända runinskrifterna på Öland och var skrivet av Sven Söderberg i Lund. Utgivningen av arbetet har pågått sedan dess och det omfattar i dag sammanlagt 14 band med flera olika författare. Förutom Söderberg har Erik Brate, Sven B. F. Jansson, Hugo Jungner, Ragnar Kinander, Elisabeth Svärdström och Elias Wessén bidragit till det samlade verket. Det är dock långt ifrån avslutat och ännu saknas flera landskap i både södra och norra Sverige.

Den mest omfattande delen utgörs av runinskrifterna i Uppland, där Erik Brate och Otto von Friesen gjorde inledande fältundersökningar redan i början av det förra seklet, men där det blev Elias Wessén och Sven B. F. Jansson som kom att svara för det slutgiltiga arbetet. De tryckta delarna upptar hela fyra band av serien och omfattar 1181 numrerade inskrifter beskrivna på mer än 2 500 sidor och 664 planscher. Verket är dock inte avslutat, utan det planerades för ett femte band som skulle innehålla dels en inledning, dels runinskrifter på lösföremål.

Utgivningen av de uppländska runstenarna skulle fortgå under 19 år, från 1940 och fram till 1958. Först då var hela landskapet genomgånget, men ändå saknades ett antal inskrifter. Under den långa utgivningstiden hade nämligen

Källström, Magnus. "Ett digitalt supplement till *Upplands runinskrifter*."
Futhark: International Journal of Runic Studies 2 (2011, publ. 2012), 223–26.

© 2012 Magnus Källström.

This is an open-access article distributed under the terms of the
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.

flera okända runstenar påträffats i de områden som redan var genomgångna och tidigare försvunna runstenar hade i vissa fall återfunnits. Många av dessa nya fynd publicerades av Sven B. F. Jansson i *Fornvännen*, men tanken var att de så småningom skulle samlas i det avslutande bandet. En hel del runstenar blev inte publicerade alls, utan beskrevs endast preliminärt i otryckta arkivrapporter i väntan på det planerade supplementet.

Det femte bandet av *Upplands runinskrifter* blev aldrig verklighet under de två författarnas levnad. I stället kom intresset att riktas åt annat håll, först mot Gotland, sedan mot mindre runstenstäta landskap som Västmanland, Närke och Värmland. 1981 inleddes publiceringen av de norrländska inskrifterna med första häftet av band 15 omfattande Gästrikland. Detta är det senaste häftet av *Sveriges runinskrifter* som har lämnat trycket.

Att något nytt häfte av *Sveriges runinskrifter* inte har utkommit på trettio år betyder inte att arbetet med runverket har stått still. Nyfynd har undersökts och publicerats i framför allt *Fornvännen* och i *Nytt om runer*, fältarbeten har utförts i flera olika landskap och ett preliminärt manus till den sista och avslutande delen av Gotlands runinskrifter, författat av Helmer Gustavson och Thorgunn Snædal, finns sedan flera år tillbaka tillgängligt som pdf-filer på Internet.

Det sistnämnda arbetet visar på möjlig väg för den fortsatta publiceringen av *Sveriges runinskrifter*, och när jag sökte en av de två postdoc-tjänster inom runforskningsområdet som utlystes vid Riksantikvarieämbetet 2009, var ett delprojekt att fortsätta utgivningen av *Upplands runinskrifter* genom att utnyttja just denna teknik. Arbetet har nu pågått i två år och ett första prov på hur denna utgivning kan se ut finns sedan maj 2011 tillgängligt på nätet under rubriken *Digitalt supplement till Upplands runinskrifter*.

Min utgångspunkt har varit att i första hand behandla inskrifter som aldrig har förekommit i tryck, men också att lyfta fram förbisedda arkivuppgifter. Inskrifter som har publicerats på annat håll (t.ex. i *Fornvännen*) har däremot fått låg prioritet såvida det inte går att presentera bättre läsningar eller avbildningar. Däremot kan det bli aktuellt att behandla inskrifter som är preliminärt beskrivna i *Nytt om runer*. Anledningen är att dessa artiklar i regel är mycket korta och att de aldrig är illustrerade med fotografier utan endast med teckningar. Jag har också valt att i första hand koncentrera mig på inskrifter i sten. Från Uppland finns visserligen numera ganska många runinskrifter på lösföremål, men de allra flesta är påträffade i Sigtuna och kommer att behandlas av Helmer Gustavson i en särskild utgåva.

Den provomgång av inskrifter som jag hittills har lagt ut på nätet omfattar 20 inskrifter, vilka är tänkta att illustrera lite olika typer av kompletteringar som kan göras. Bland annat har jag valt att publicera den stora ansam-

lingen av runstensfragment av sandsten från Eds kyrka i Upplands-Väsby kommun. Tidigare har man trott att samtliga hittades i kyrkogårdsmuren 1959, men arkivstudier har visat att en del av dem egentligen kommer från Klockargården och påträffades vid en ledningsdragning så tidigt som 1940, alltså samma år som första häftet av *Upplands runinskrifter* kom ut. Klockargården ligger söder om kyrkan och vid ett senare tillfälle har ytterligare ett runstensfragment grävts upp på ungefär samma plats (UFv1967;262A). Det är alltså möjligt att det kan döljas fler fragment under marken i detta område, och platsen är därför numera markerad i Fornminnesregistret (*FMIS*, Ed 180) och kan därmed bevakas antikvariskt.

Ett annat exempel utgörs av U 158 från Löttinge i Täby socken, vilken enligt *Upplands runinskrifter* (*SRI*, 6:234) ska ha varit försvunnen sedan Olof Celsius besökte platsen 1724. En systematisk genomgång av fornforskaren Richard Dybecks reseberättelser i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i Stockholm visar dock att runstenen så sent som 1862 fanns kvar på sin gamla plats. I Dybecks samling i ATA förvaras dessutom en tidigare okänd blyertsteckning, som han ska ha utfört 1860. När Dybeck besökte platsen 1863 var stenen däremot försvunnen. De uppgifter som han kunde inhämta om dess öde var tyvärr inte helt entydiga, men det mesta talar för att stenen hade blivit sönderslagen och använd som vägfyllnad öster om bron. Vi vet alltså numera ungefär var U 158 bör ha hamnat och uppgifterna har även i detta fall lagts till grund för en markering av platsen i Fornminnesregistret (*FMIS*, Täby 607). Dybecks avbildning är också viktig, eftersom han på ett par punkter verkar ha kunnat läsa något mer än sina föregångare, och det är inte helt otroligt att stenen ursprungligen har innehållit en uppgift om en person som har fallit söderut.

Det opublicerade runstensmaterialet från Uppland består till stor del av mindre fragment, men även bland sådana går det stundom att göra oväntade upptäckter. Exempelvis har ett fragment från Vada by i Vada socken (UFv1971;212A), som sedan slutet av 1970-talet har förvarats under trappan till predikstolen, visat sig vara ett tidigare okänt verk av den välbekante runristaren Visäte.

I något fall kan ett till synes obetydligt tryckfel i *Upplands runinskrifter* ha förhindrat den rätta förståelsen av en inskrift. På den försvunna U 1037 från Tensta kyrka anförs exempelvis efter Olof Celsius bland annat den svårbegripliga runföljden **...ustur- ·...** (*SRI*, 9:282). Av Celsius' handskrift i Kungliga biblioteket framgår dock att de två sista tecknen av misstag har blivit omkastade i translittereringen och att hans läsning egentligen lyder **...ustur · s...**, vilket givetvis måste vara resterna av frasen *systur sīna* 'sin syster'.

Detta är bara ett axplock ur de artiklar som hittills har skrivits, och de kommer att följas av fler. En av fördelarna med den digitala publiceringen är att jag fortlöpande kan få kommentarer från andra och på så sätt förbättra och komplettera den ursprungliga artikeln. Det gör också att jag inte behöver arbeta med materialet i någon speciell ordning utan kan publicera artiklar allteftersom de blir klara. Jag tror att arbetssättet har framtiden för sig när det gäller stora korpusverk som *Sveriges runinskrifter*.

Mitt supplement till *Upplands runinskrifter* ligger för närvarande som en egen avdelning på Riksantikvarieämbetets webbsida, men detta är bara en tillfällig lösning. Vi genomför nämligen just nu ett projekt med digitalisering av alla de tryckta delarna av *Sveriges runinskrifter*, och dessa är sedan årsskiftet 2011/2012 tillgängliga som pdf-filer på nätet (se <http://www.raa.se>). Det digitaliserade materialet kommer också att användas som grund för en nätbaserad forskarplattform, dit andra digitala källor som exempelvis *Samnordisk runtextdatabas* och mitt supplement kan knytas. Det planerade projektet (som går under arbetsnamnet "e-runic") kommer att genomföras i samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Uppsala runforum.

Förkortningar och litteratur

- FMIS* = Riksantikvarieämbetet—Fornsök. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>
- Gustavson, Helmer, och Thorgunn Snædal. *Gotlands runinskrifter—del 3*. http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/arkeologi_och_fornlamningar/gotlands_runinskrifter.html
- Källström, Magnus. *Digitalt supplement till Upplands runinskrifter*. http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/arkeologi_och_fornlamningar/runstenar/upplands_runinskrifter.html
- Samnordisk runtextdatabas*, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>
- SRI* = *Sveriges runinskrifter*. Olika författare; utgiven av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 14 vol. hittills. Stockholm 1900 ff.
- SRI*, 6–9 = *Upplands runinskrifter*. Av Sven B. F. Jansson och Elias Wessén. 1940–1958.
- U + nr = inskrift publicerad i *Upplands runinskrifter*, dvs. *SRI*, 6–9.
- U Fv1967;262A = inskrift från Klockargården i Eds socken, Uppland. Publicerad av Elisabeth Svärdström. "Runfynd 1966." *Fornvännen* 62 (1967), 261–265 (på s. 262).
- U Fv1971;212A = inskriftsfragment från Vada by i Vada socken, Uppland. Publicerad av Helmer Gustavson i Elisabeth Svärdström och Helmer Gustavson. "Runfynd 1970." *Fornvännen* 66 (1971), 202–214 (på s. 211 f.).
- Wessén, Elias, 1952. "Det svenska runverket. Ett 350-årsminne." *Fornvännen* 47, 193–210.